

Író és rádió

Beszélgetés Vasile Rebreanuval

A „mass mediá”-nak nemcsak az elmélete, de még legelemibb gyakorlata sem alakulhatott ki, amikor az irodalomban már remekművek születtek. Remekművek, amelyek részben vállalták az eljövendő tömegkommunikációs eszközök szerepét is. Homérosz *Illászát* illik elsőként említenünk; időben és térben hozzánk közelebb — bár sokkal szerényebb példaként — Tinódi Lantos Sebestyént idézhetjük amolyan irodalmi hírközlőként. Azóta, néhány évezred vagy csak évszázad alatt, az író szerepe a hírközlésben lényegesen lecsökkent; nincs már feltétlenül szükség az ő lantjára, hogy néhány mérfölddel arrább megtudják, mi történt egy-egy útközetben, diplomáciai tárgyaláson — mindezt azonnal továbbítják a telex-gépek, a televíziós kamerák, némi késéssel a filmhíradó, s a sajtókommentárok is olvashatók másnap, milliós példányszámú újságokban. Az író tehát ebben a gépesített folyamatban feleslegessé vált volna? A kérdés és a válasz nem ilyen egyszerű; rádió- és televízió-társaságok, nagy sajtóorgánumok versengenek a híres írókért, hiszen a „mass media” sem azonosítható a szimpla tényközléssel — s még az újságírói fantázia sem elégít ki minden igényt. Az írók pedig mind nagyobb számban ismerik fel annak szükségét, hogy az új technikai lehetőségeket ne kívülről, ellenfélként szemléljék, hanem a maguk, pontosabban a művészet hasznára fordítsák.

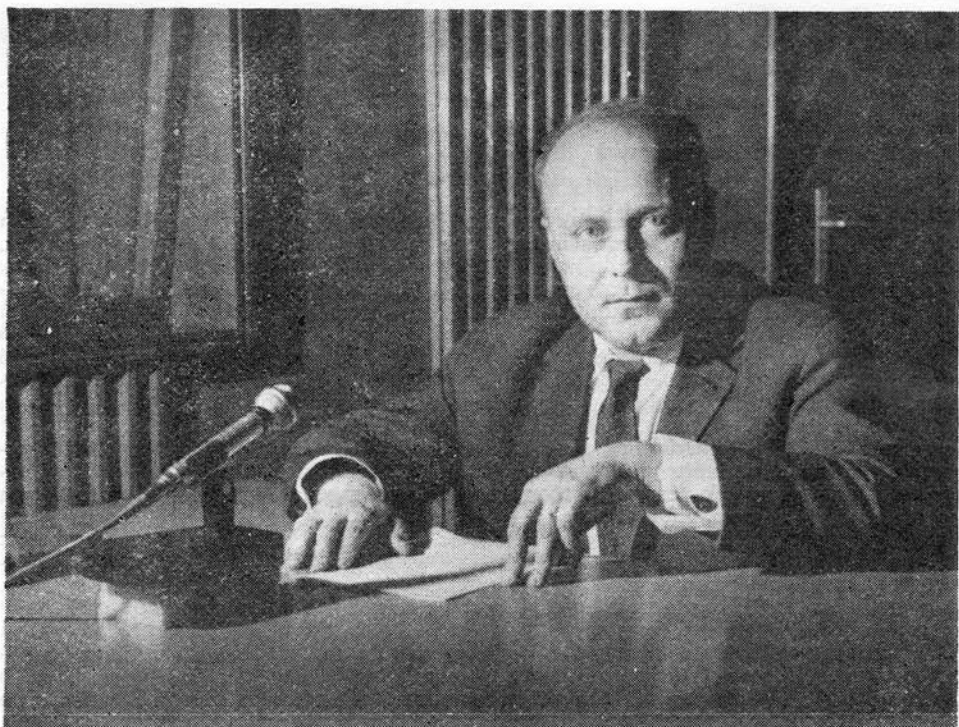
A rádió ugyan ma nem a legdivatosabb „mass media”, mégsem állítható, hogy végérvényesen háttérbe szorult volna. Ha pedig a más művészeteket érthetően előnyben részesítő televízióval szembesítjük, az irodalom népszerűsítésében különösen fontos szerepet tölthet be. Nyilván nem véletlen, hogy nálunk is egyre több író vállalja a rádiós (és televíziós) szakma megtanulását, gyakran íróként találunk fontos intézmények élén. Vasile Rebreanu, az impozáns technikai keretek között működő kolozsvári rádióstúdió igazgatója a magyar (és természetesen a román) közönség előtt prózaíróként vált ismertté — s még csak nem is olyan prózaíróként, aki a modern technikai civilizáció bővületében alkot. A Naszód vidékéről elszármazott novellista a folklór szeretetét vitte magával a bukaresi egyetem filológiai fakultására, s ez a benső vonzalom nem csökkent az íróvá érés kolozsvári esztendeiben, a *Tribuna* szerkesztőségében eltöltött időszakban sem. Mégis, Rebreanu elbeszélései, regényei kifejezetten modern alkotásoknak tűnnek. Ezúttal fordítsunk a szerepen, a rádiós műfajoktól jóideig idegenkedő irodalmár tegye fel előszóban a kérdéseket a rádiósok, barátokunk az interjúval — felhasználva az alkalmat, hogy az interjú-alannyal a barátság már évek óta adott.

— *Hogyan látod Te a technikai civilizáció szétdűletes fejlődésének korában a folklór folytathatóságát? Mi a véleményed a népi szűrrealizmusról?*

— Ebben a — mint mondtad — rendkívül modern korban, a legmeglepőbb technikai vívmányok korában, azt hiszem, nemcsak a tulajdonképpeni művészetben, az irodalomban, a zenében, a szobrászatban, de az építészetben is megfigyelhető a nosztalgia az egyszerűség iránt, a nagyon régi és mégis nagyon új dolgok iránt. A világ, ez a nagyon modern világ, úgy tűnik, az antikvitás felé fordul. Mintha az építészet is, akárcsak a zene, az irodalom, a szobrászat, a kezdetek kora felé fordulna — nem nevezném ezt primitívizmusnak. Az irodalomban pedig, minden kultúrában, így a román kul-

túrában is, az antikvitást a folklór jelenti. Az egyszerűség vágya, a parabola, a mese igénye egy nagyon modern világban rehabilitálja, újra időszzerűvé teszi ezeket a nagyon régi dolgokat, amelyek a mai művészetben nagyon újaknak tűnnek. A klasszicizmus, a barokk, a XIX. század művészete után, általában ezekben a korokban bekövetkezett egy szakadás, egyébként szükséges szakadás, visszaélés a műirodalommal, amely most találja meg a forrásait, gyökereit az ősi arany tűzhelynél.

— *Említetted a mesét. Emlékszem, A JÓ HÖHÉR megjelenése után sokat vitták, milyen hatások alatt írtad ezt a kisregényt, egyes kritikusok nagyon sok írórt emlegettek forrásaid közt. (Emlékszem a TRIBUNÁban megjelent cikkre, amely-*

Vasile Rebreanu a rádió mikrofonja előtt

ben parodizálták a kritikusoknak ezt a törekvését, hogy „feltárják“ a kisregény genezisét.) Azt hiszem, elsősorban a folklórra és különösen a román népmesékre vezethető vissza ez a műved. Gondolom, magyar olvasóidat érdekli — akik fordításban is hozzáférhetnek könyvedhez —, valójában hogyan született ez a kisregény.

— Valóban, e kis terjedelmű művel kapcsolatban nagyon sok íróat emlegettek, akikről feltételezték, hogy hatással voltak rám. Mint utaltál rá, készítettek egy statisztikát, amely szerint a kisregény megírását befolyásolóók száma 64-re emelkedett: Arisztotelésztől Petru Vintiláig. Nagyon nehéz arról beszélni, hogyan is írtál meg egy könyvet. Mindenesetre ez a könyv valóban megkísérelte hasznosítani a modern irodalom vívmányait, a népmese alapján, ősi alapon. Ez a képlet nyilván különösnek tűnik, ez a két dolog látszólag kizárja egymást. A modern művészet asszimilálásának és az ősi művészet asszimilálásának a kísérleti eredménye *A jó hőhér*; legalábbis az utóbbi tekintetében biztos vagyok, a folk-

lort valóban otthonról hoztam magammal, a modern művészetet pedig igyekeztem megismerni, eljárásait alkalmazni már előző, kisebb terjedelmű műveimben. Függetlenül a kísérlet teljes, részleges vagy relatív sikerétől, úgy érzem, legalábbis jelen pillanatban, ez az az út, amelyet járnom kell továbbra is.

— Vitáinkban, tudomásom szerint a román irodalmi élet vitáiban is gyakran visszatér a lírai próza és az objektív, analitikus próza éles szembeállítására. Te, aki általában a lírai prózát műveled, de olyan sikerült analitikus elbeszéléseket is írtál, mint a *TALITA KUMI*, a *FEHÉR CIGÁNYLÁNY* vagy a *JAGUÁR*, hogyan vélekedsz erről a kizáró jellegű szembeállításról?

— Nem hiszem, hogy létezik kizáró jellegű ellentét, mint ahogy nem hiszek kizáró jellegű képletekben, nem hiszem, hogy létezik olyan mű, bármilyen műfajban, amelyek egyetlen képletbe besorítható. Nem hiszem, hogy létezik tökéletes detektívregény analízis nélkül vagy lírai elemek nélkül, nem hiszem, hogy létezik kizárólagosan sportregény vagy

bármiféle regény... mint ahogy nem hiszem, hogy létezhet vegytiszta analitikus vagy objektív próza, vagy csak lírai próza; még egy olyan prózairónál is, aki az analitikus próza híve, valahol jelen van a líraiság. Természetesen ezek a formulák az író temperamentumától, tehetségétől, érdeklődési körétől, izlésétől függenek. Ami engem illet, anélkül hogy védeni akarnám azt az írásmódot, amelyet képviselek, én a jó könyvet egyformán szeretem, értékelem, akár lírai, akár analitikus, de azt hiszem, a modern irodalomnak ma jobban, mint bármikor, az analízis felé kell fordulnia, de legyen a költészet tűzfészke is, a gondolat melegágya, az értelemé, amelyre oly nagy mértékben szükségünk van ebben a században.

— Azt hiszem, amiről beszéltél, nemcsak kifejezetten prózai írásaidban figyelhető meg. Novelláid között néhányban már régebben feltűnt az erőteljes dramatizálás, idén a kolozsvári Dácia kiadónál megjelent kötetedben pedig éppen a címadó mű, a *SECURI PENTRU FUNII* (FEJSZÉK A KÖTELEKNEK) a drámai műfajhoz sorolható, bár rendhagyó voltára már az alcímként használt meghatározás felhívja a figyelmet: „Tragikus hiány négy részben.“ Ugy tudom, ez a műved egyelőre csak a rádióban hangzott el. Milyen lehetőségeket kínál e téren számodra munkahelyed, s egyáltalán mit tesz és mit tehet a kolozsvári rádió a dráma és általában az irodalom népszerűsítéséért?

— Folytatva e gondolatsort, amely a kérdésekből logikusan következik, szeretnék ugyanolyan logikus választ adni — amire, azt hiszem, nem vagyok képes — megpróbálok választ adni az első kérdésre és a másodikra, s A jó hóhérra meg néhány karcolatokra vonatkozó tartalmi problémákra. Azokról az írásaimról beszélnék, amelyek a gyermekek világával foglalkoznak, ezzel a napfényes világgal, amelyet gyermekkornak hívnak. Azt mondanám, a gyermekek játékához hasonlóan, a modern világnak is harmóniára van szüksége; ahogy a gyermekeknek nincsenek előítéleteik, az írónak sem lehet előítélete, rögeszméje, bizonyos képlet szellemében előre kialakított elképzelése. Ami engem illet, amikor könyvet írok, úgy tűnhet, a legalkalmasabb keret egy párbeszédés regény — anélkül, hogy az szindarab volna. Mostanág, azt hiszem, nem írtak egyetlen párbeszédés regényt sem. Lehet az a mű párbeszédés karcolat vagy regény, amely hasznosítja a különböző műfajok összes kísérletét,

eredményét, a színházét, a filmét és — utolsó kérdésre válaszolva — a rádióét. Az a véleményem, hogy az irodalom, amely eddig olyan sokat tanult a filmtől, a festészettől, a zenétől, úgy tűnik, nagyon keveset tanult a rádiótól — márpedig én ezt a mesterséget — a rádiót — művészetnek nevezném, amennyiben az írókat maximális koncentrációra tanítja, egy eddig ismeretlen szóbeliségre és olyan érdekes beszédtechnikára, amelyből — ha az illetőnek jók az „antennái“, hogy stílszerűen fejazzem ki magam — rengeteget lehet tanulni. Olyan mesterség, amelynek látszólag kevés köze van az irodalomhoz, valójában azonban nem így van, mert egy jó rádióriport rendkívüli irodalmi kvalitásokkal rendelkezhet, és egy rádióstúdió, amely ad magára — márpedig mi szeretnénk adni magunkra — megbecsüli a szó nemes művészetét. Ezért úgy érzem, hasznos, ha egy író is jelen van ebben a rádióstúdióban.

Visszatérve a magam írásaihoz, s a kolozsvári rádióban elhangzott, *Securi pentru funii* (Fejszék a köteleknek) című darabomhoz, ehhez a „tragikus hiányhoz“ négy részben, ez a darab egy rendkívül modern témát tárgyal, amely ma időszerűbb, mint ezelőtt bármikor: az ember elmagányosodását, azt a veszélyt, hogy egyedül maradunk, s magányos emberségünket elpusztítja a háború. A darab tulajdonképpen egy mítoszra épül, egy nagyon egyszerű mítoszra: hogy a világegyetem egét egy férfi és egy nő tartja a vállán. Abban a pillanatban, amikor az embereknek ez a természetes harmóniája eltűnik, az ég fele összeroskad. Ezt a mítoszt akartam modernizálni, időszerűsíteni és drámai formába önteni.

— A kolozsvári rádióstúdióknak van egy sajátossága, és pedig hogy adását két nyelven sugározza, románul és magyarul. Mint a kolozsvári rádió igazgatója, mit mondhatnál a kolozsvári stúdióknak erről a sajátosságáról, milyen kapcsolat van a magyar és a román adás között, miben nyilvánul meg a kölcsönhatás?

— A stúdió, az irodalmi folyóiratoktól eltérően, közvetlenül tükrözi az itteni valóságot: ahogy Erdélyben románok, magyarok együtt élnek, a rádióstúdióban egy fedél, egy ég alatt él, tevékenykedik két szekció, a román nyelvű és a magyar nyelvű adásé. Ez az intézmény tehát természetes kifejezése egy valóságnak; ahogy a mindennapi életben, itt a stúdióban kicsibe sűrítve, természetes, testvéri kapcsolatok léteznek. Nem akarak fedezet nélküli, nagy szavakat használni. De ahogy a két nyelvben, a román és a ma-

gyar kultúrában, e két nyelvet beszélők lelkivilágának kifejezésében is megfigyelhető a kölcsönhatás, noha mindegyik megőrzi természetesen a maga sajátosságait, úgy a stúdió keretében is érvényesül egy ilyenfajta kölcsönhatás, kollegiális, baráti szellem, és ez tükröződik az adásokban is, a műsorcserekből, az ötletek kicserélésében. Természetesen, mindez az atmoszférára vonatkozik, de a konkrét példákat talán fölösleges is részletezni, hiszen ez nemcsak a stúdió problémája — a román és magyar írók műveinek kölcsönös fordításai, a művészek, közemberek megszólaltatása, függetlenül attól, milyen nyelven beszélnek...

— *Most már a Te személyes tapasztalatodból, mit tartasz fontosnak a román és a magyar kultúra, a magyar és a román irodalom élő kapcsolatából hangsúlyozni? Milyen magyar irodalmi művek, színdarabok, filmek gyakoroltak Rád különös hatást, akár a klasszikusok, akár a kortársak alkotásai közül, milyen hasonló művészi törekvéseket ismertél fel a romániai magyar írók műveiben, amelyek egyik-másik könyvet különösen rokonszenvéssé tettek számodra?*

— Először is, ezek a kapcsolatok nagyon régiak az egyszerű emberek között, de közöttünk, írók között is — igaz barátságok léteznek, és ez talán a könyveinkben is tükröződik, gondolkodásmodunkban, egymásról való vélekedésünkben. Visszatérve azokra a művészi elképzelésekre, amelyekről előbb már szoltam, éspedig a népi gyökerű modern művészetre, két prózaíró példáját idézném, két, egymástól egyébként meglehetősen különböző prózaíró példáját. Szabó Gyula nemcsak a *Gondos atyafiságban*, hanem románra ugyancsak lefordított novelláiban is a falu életét eleveníti meg, s nyilvánvalóan népi motívumokat folytat, ugyanakkor azonban hősei magatartásában megfigyelhető bizonyos szertartás, megfigyelhető bizonyos ismétlődő gesztusok, amelyeket sok realizmussal, de líraisággal és pszichológiai elemzőkészséggel ábrázol. Vannak gesztusok és jelenetek, amelyek a balladára emlékez-

tetnek, vannak szerelmi vagy drámai jelenetek, amelyeket beépít a modern klasszikus regénybe, de amelyek őrzik népi eredetüket. Egy másfajta érdekes törekvéssel találkoztam Bálint Tibornál, kisregényében (*Önkéntes rózsák Sodomában*): azzal az eltökélt szándékkal — amelyet én is igyekeztem megvalósítani *A jó hóhér* írása közben —, hogy egy mai témájú műben, napjaink emberéről szólva, gyümölcsöztesse a modern irodalom vívmányait, ugyanakkor nagyon finoman, parfümszerűen, mondhatnám, érezni ebben a könyvben az ősinek az ízét is, és ez a könyvnek javára válik. És túl a prózán, rátérve egy másik műfajra, annál is inkább, mert ehhez a műfajhoz a prózának is közelednie kell, hiszen minden művészet szülőanyja a költészet — Kányádi Sándort említeném, a költőt, aki nagyon modern formában, hiszen rendkívül művelt és kiválóan érzékeny ember, motívumaiban is az ősi népköltészetet folytatja (földalattiak ezek a motívumok); a ritmusban, a versmértékben is megfigyelhető ez. És folytatnám egy másik művészeti ággal, a filmmel. Különösen a Jancsó Miklós filmjeire gondolok, a fények és árnyékok játékára, a folyó utáni vágóra, a levelek remegésére legutóbbi filmjében, amelyet láttam, a *Csillagosok, katonákban*. Az a balladisztikus és nagyon népi lényeg, az életszomjjal teli ember motívuma, akit azonban mindenütt a halál fenyeget... Egyetlen szót sem ejtenek, egyetlen népdal sem hangzik fel, mégis ez a film századunk fennkölt balladája.

— *Búcsúzzunk ezzel a szép gondolattal, amelyet Jancsó filmje kapcsán fejtettél ki. Köszönöm a rendkívül érdekes és, azt hiszem, hasznos beszélgetést. Folytatására nemcsak a mikrofon előtt, hanem hétköznapi találkozásaink során is alkalmunk lesz, baráti körben.*

— Én is köszönöm a nekem szentelt figyelmet, a megtiszteltetést, ezt az alkalmat gondolataink kicserélésére.

Kántor Lajos